

בישול בחמה - טעם ההיתר והשלכות למעשה

גלעד בן יעקב שיעור ו'

פתיחה

עם ההתפתחויות הטכנולוגיות בעשרות השנים האחרונות, שאלות הלכתיות שהיו עד לא מזמן תיאורטיות או נדירות מאוד, הופכות מעשיות ורלוונטיות. סוגייתנו - בישול בחמה ובתולדותיה בשבת - היא דוגמה בולטת לכך.

מלאכת בישול היא אחת מלי"ט המלאכות האסורות בשבת. עם זאת, כמו שנראה בהמשך, הבישול האסור מן התורה הוא דווקא בישול באש, ואילו הבישול בשמש ובתולדותיה אינו כלול באיסור הבישול מהתורה.¹

בעוד שבעבר הבישול היה מתבצע בצורה כמעט בלעדית על ידי חום האש, וסוגיית הבישול בחמה בשבת הייתה סוגיה שאין לה כמעט השלכות למעשה, בימינו ישנן שיטות לבישול וחימום מים ומזון שלא על ידי אש, למשל בדודי שמש, תנורי מיקרוגל, חימום השראתי (כיריים אינדוקציה) ועוד,² כך שהסוגיה הופכת מעשית ורלוונטית.

במהלך המאמר נדון בהיתר הבישול בחמה ובטעמיו, ובהמשך נבחן השלכות למעשה של טעמים אלה על השימוש בשבת במכשירי חימום ובישול שונים.

בישול בחמה ובתולדותיה, ובישול באור ובתולדותיו

התייחסות ראשונה לחימום על ידי השמש בשבת ניתן למצוא במשנה בשבת (פכ"ב מ"ד):

נותנין תשביל לתוך הבור בשביל שיהא שמור ואת המים היפים ברעים בשביל

שיצנו ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו.

המשנה מתירה להניח מים צוננים בשמש כדי שיתחממו. הגמרא (שם קמ"ו ע"ב) מבררת

מה החידוש שבאה המשנה ללמד אותנו:

ואת המים היפים ברעים. פשיטא! סיפא איצטריכא ליה ואת הצונן בחמה. הא

נמי פשיטא! מהו דתימא ניגזור דילמא אתי לאטמוני ברמץ, קא משמע לן.

¹ חשוב להבחין בין איסור הבערה בשבת, שברור שהוא נוהג רק באש, לבין איסור בישול בשבת שהוא איסור נפרד, ואינו קשור להבערת האש עצמה.

² לגבי גופי חימום הנפוצים ביותר, המתבססים על חימום סלילי מתכת באמצעות חשמל, ישנה הסכמה רחבה בין הפוסקים שהם נחשבים כאש ולכן בישול בהם יהיה אסור כמו בישול באש עצמה.

על עצם ההיתר לחמם את המים בחמה, אומרת הגמרא שזה פשוט. החידוש לטעמה הוא רק צדדי.³ משנה אחרת בשבת (פ"ג מ"ג) מציגה מחלוקת לגבי בישול בתולדות חמה:

אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ולא יפקיענה בסודרין ורבי יוסי מתיר ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה.

משמעות הביטוי 'יפקיענה בסודרין' הוא שבירת ביצה על סודר שהוחם בשמש, כדי שתצלה בחומו.⁴ חכמים אוסרים את הבישול בחומו של הסודר שהוחם בשמש, ור' יוסי מתיר. הגמרא (שם ל"ט ע"א) מעמתת בין משנה זו, שבה חכמים אסרו לבשל בחום השמש, לבין המשנה בפרק כב, שמתירה חימום מים בחום השמש:

ולא יפקיענה בסודרין, והא דתנן "נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור, ואת המים היפים ברעים בשביל שיצננו, ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו" - לימא רבי יוסי היא ולא רבנן!

אמר רב נחמן: בחמה - דכוליה עלמא לא פליגי דשרי, בתולדות האור - כוליה עלמא לא פליגי דאסיר, כי פליגי בתולדות החמה; מר סבר גזרינן תולדות החמה אטו תולדות האור, ומר סבר לא גזרינן.

רב נחמן מתרץ את הפער בין המשניות כפער בין בישול בחמה לבישול בתולדותיה. בישול בחמה עצמה מותר אף לחכמים, ורק בבישול בתולדותיה נחלקו התנאים - חכמים אסרו, שמא יחליפו בין תולדות החמה לתולדות האור,⁵ ואילו ר' יוסי לא חשש לכך ולכן התיר אף בישול בתולדות חמה.

שוב, אנחנו רואים שפשוט לגמרא שבישול בחמה מותר, ואף בישול בתולדות החמה היה מותר אם לא שהיינו גוזרים משום תולדות האור. אנחנו יודעים שבישול אסור בשבת, מדוע שבישול בחמה ובתולדותיה יהיה שונה מבישול באור ובתולדותיו?

³ הטמנה בדבר המוסיף חום אסורה בשבת. הגמרא אומרת שהיה ניתן לגזור שלא לחמם מים בשמש, כדי שלא יבואו להטמין אותם ברמץ, שהוא דבר המוסיף חום, ולבסוף אומרת שלא חוששים לכך.

⁴ על פי רש"י, וכך מוכרח לפרש על פי מהלך הגמרא.

⁵ על פי רש"י, שמסביר שמי שרואה את הבישול על הסודר, לא יכול לדעת אם הסודר חומם בשמש או באש.

טעם ההיתר בבישול בחמה**שיטת רש"י והר"ן**

רש"י (וכן בר"ן⁶) על גמרא זו מנמק מדוע כולם מודים שבישול בחמה מותר:

דשרי - דאין דרך בישולו בכך, וחמה באור לא מיחלפא דליגור הא אטו הא.

ההבנה הפשוטה העולה מהסבר זה היא שההיתר הוא משום שינוי - בישול בחמה הוא בישול שלא כדרכו. המשנה (פ"י מ"ג) מלמדת על הוצאה שלא כדרכה:

המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו חייב שכן משא בני קהת, כלאחר ידו ברגלו בפיו ובמרפקו באזנו ובשערו ובפונדתו ופיה למטה בין פונדתו לחלוקו ובשפת חלוקו במנעלו בסנדלו פטור **שלא הוציא כדרך המוציאין**.

עולה מהמשנה שהמוציא שלא כדרך המוציאיים פטור, ונראה שבאותו אופן המבשל שלא כדרך המבשלים, כגון מבשל בחמה ובתולדותיה יהיה פטור.

קשיים בהבנת בישול בחמה כ'שינוי'

אלא שניתן להקשות על הסבר זה. בהוצאה שלא כדרך המוציאיים, הדין הוא שפטור מהתורה, אבל אסור מדרבנן. מדוע שבישול בשמש יהיה מותר לכתחילה? האבני נזר (אורח חיים קנט, כב) מתרץ את הקושיה הזו:

ואין להקשות דמכל מקום יהיה אסור מדרבנן כמו כל מלאכה כלאחר יד. לא קשיא. שהרי במבשל בחמה דמותר אפילו לכתחילה פרש"י משום דאין דרך בישולו בכך. וקשה כנ"ל, וצריך לומר כיון שמתבשל מאליו אחר כך שלא על ידי מעשיו לא גזרו בכלאחר יד.

שינוי - כלאחר יד - מותר מהתורה, ואסור רק מדברי חכמים. האבני נזר סובר שמאחר והבישול עצמו לא נעשה על ידי האדם, אלא האדם רק מניח את התבשיל והבישול קורה מאליו, זה מקרה שבו לא גזרו חכמים ויהיה מותר אף לכתחילה.

הרב ברוך גיגי, בספרו טללי שבת (עמוד 319), תירץ את הקושיה באופן אחר:

שינוי קל מדרך הפעולה הרגילה אכן אסור מדרבנן, אך בישול בחמה הוא שינוי גמור המותר לגמרי. כיוצא בזה מצינו בסוגיה העוסקת במלאכת טוחן, ובעקבותיה נפסק בשו"ע: "מותר לדוך פלפלין אפילו הרבה יחד, והוא שידוכם

⁶ שבת י"ח ע"א בדפי הר"ף.

בקתא של סכין ובקערה". כפי ששני שינויים מדרך הדיכה הרגילה, בקת הסכין ובקערה, מתירים את המלאכה לגמרי, כך גם בישול בחמה נחשב שינוי גמור המותר לגמרי.

ישנם מצבים שבהם השינוי הוא גדול כל כך, עד שיהיה מותר אפילו לכתחילה. יתכן שגם במקרה שלנו, הבישול בחמה כה שונה מבישול באור, עד שיהיה מותר אף לכתחילה.

האגלי טל (מלאכת אופה מד) מקשה בעצמו את הקושיה, ומוסיף קושיה נוספת. שינוי, להבנתו, הוא פטור שחל רק בשבת. בשבת נאסרה מלאכת מחשבת, ועשייה בשינוי לא נקראת מלאכת מחשבת.⁷ אם כך, בישול בחמה היה אמור להיות פטור רק בסוגיית בישול בשבת. אבל, ישנם מקרים בתחומים שונים, כמו בישול בקרבן פסח,⁸ ובישול בשר בחלב,⁹ שגם בהם ישנה הבדלה בין בישול באור לבישול בחמה ובתולדותיה. אם ייחודו של בישול בחמה שהוא לא כדרכו, מדוע שהוא יהיה שונה מבישול באור גם בתחומים שאינם שבת? לכן מציע האגלי טל תירוץ המחלק בין שני סוגים של שינוי:

אך בירורן של דברים דיש חילוק בין אם יש שינוי בהנעשה או השינוי הוא רק בהעושה. דבאכילה שלא כדרכה כגון שאכל חלב חי או שעירב דבר מר הרי יש שינוי בהמאכל, וכן הנכנס דרך אחריו הרי יש שינוי בהביאה שהוא מעשה הנעשה. אבל הכותב בשמאל הרי עצם הפעולה הוא האות הנעשה ובזה אין שום שינוי, רק שיש שינוי באיש העושה שעשה הפעולה בשמאל תחת שהיה לו לכתוב בימין... וכל אלו אין פטורן רק משום דלא הוי מלאכת מחשבת, על כן אסור לכתחילה כמו מקלקל ומלאכה שאינה צריכה לגופה דלא הוי מלאכת מחשבת ואסור לכתחילה.

מעתה המבשל בחמה כיון דיש שבח עצים בפת ותבשיל, וכשבשיל באש יש שבח אש בתבשיל, והוא שינה לבשל בחמה ששבח חמה בתבשיל, הרי יש שינוי בבישול הנעשה... ושוב אין צריכים לטעם דמלאכת מחשבת אלא דלא חשוב בישול כלל... וגם בפסח לא חשוב מבושל כלל. ועל כן המבשל בחמה כיון שיש שינוי בנפעל מותר לכתחילה.

⁷ כך הבינו רבים מהאחרונים את הפטור בשינוי. נימוק להסבר ניתן לראות בספר המאורות (ר"ה ל"ג ע"א), שהסביר שמלאכת מחשבת צריכה להיות מעשה אומן, ועשייה בשינוי אינה מעשה אומן. ואמנם, יש שהסבירו אחרת את הטעם לדין שינוי. יש שאומרים שמלאכה בשינוי כלל אינה נקראת מלאכה (וכך ניתן להבין מרש"י בשבת קי"ז ע"א, וכן כך כותב רלב"ג על התורה שמות כ). ויש שהסבירו שזה כלל אינו דין בשבת, ונציג את דעותיהם בהמשך המאמר.

⁸ פסחים מ"א ע"א. בישול קרבן פסח בחמי טבריה (שהם תולדות חמה - על פי הגמרא בשבת ל"ט) לא נקרא בישול.

⁹ ירושלמי נדרים ו, הסתפקו אם בישול בשר בחלב בחמי טבריה נקרא בישול.

ישנם שני סוגי שינוי, שינוי בעושה ושינוי בנעשה - כלומר, שינוי באופן העשייה או שינוי בתוצאת העשייה. הקושי שנוצר לנו הוא כי הבנו את בישול בחמה כשינוי בעושה, שינוי שהוא רק באופן העשייה. שינוי כזה אכן תלוי לפי האגלי טל במלאכת מחשבת, ולכן יהיה רלוונטי רק לשבת. כמו כן, שינוי כזה פטור מהתורה אבל אסור מדרבנן. חידושו של האגלי טל הוא שבישול בחמה אינו שינוי רק בדרך הפעולה, אלא גם בתוצאה שלה. ישנו 'שבח עצים' בפת שנאפתה באש, שלא קיים בפת שנאפתה בחום השמש. שינוי כזה, מותר אפילו לכתחילה, וכן הוא אינו דין במלאכת מחשבת שתלויה בעושה, אלא הוא דין בכל התורה כולה.

הקובץ שיעורים (כתובות רב) מתרץ את הקושיה השנייה של האגלי טל. לשיטתו, דין שינוי הוא כלל לא דין בשבת, אלא דין הנוהג בכל התורה כולה:

נראה דהא דפטור בשבת בעושה כלאחר יד אינו דין מיוחד באיסורי שבת כמו מקלקל ומלאכה שאצל"ג, אלא כן הוא בכל דיני התורה, שלא נאמרו אלא כפי דרך הרגיל. ומהאי טעמא פטור באכילת והנאת איסור שלא כדרך אכילה והנאה, דכיון דכתב קרא אכילה סתם לא איירי אלא בכדרכה... וראיה לזה, דפסח שבישלו בחמי טבריא דפטור כמו בשבת, דתולדת חמה אינו בישול, וטעמא דפטור בשבת משום דאין דרך בישול בכך, כמו שפירש"י שבת ל"ט, ונראה דהוא הדין לענין מבשל בשר בחלב בחמה דגם כן פטור משום דאין דרך בישול בכך.

לפי הקובץ שיעורים, התורה לא דברה על שינוי אלא רק על פעולות הנעשות בדרך הרגילה. העובדה שפסח שבושל בחמי טבריה פטור, אינה קושיה על טעם שינוי, אלא הוכחה לשיטתו ששינוי הוא אינו דין בשבת אלא בכל התורה. ובאופן דומה תירץ גם הראי"ה קוק באגרת קמה:

ועל דבר חמי טבריה, אצלי העיקר שכל דבר שבתורה הוא כדרך העולם ברוב. וכיון שרוב הבישולים הם באש ודאי גם סתם פירוש בשל בפסח גם כן הוא כך, והוא הדין נמי גבי שבת ומשכן גופא דתלינן בדרך הרוב של בני אדם.

אם כך, יש לפנינו תירוצים לשתי הקושיות:

- לקושיה הראשונה, מדוע יהיה הבישול בחמה מותר לכתחילה:
 - כאשר המלאכה נעשית מאליה, חכמים לא גזרו איסור בשינוי (אבני נזר).
 - ייתכן שבישול בחמה הוא 'שינוי גמור' המותר אפילו לכתחילה (טללי שבת).

- לקושיה השניה, מדוע שבישול בחמה יהיה שונה בכל התורה, ולא רק בשבת:
 - שינוי הוא כלל בכל התורה כולה, ולכן בישול בחמה אינו בישול גם בפסח ובבשר בחלב (קובץ שיעורים).
- לשתי הקושיות יחד:
 - בישול בחמה הוא שינוי בנעשה, בתוצאת הבישול, ולכן הוא שינוי החל בכל התורה כולה, וכן הוא מותר אפילו לכתחילה (אגלי טל).

שיטות החולקים על ההבנה שהיתר הבישול בחמה הוא מדין שינוי

ישנם מפרשים שהתקשו בהבנה זו של רש"י, ולכן נימקו את היתר הבישול בחמה באופנים אחרים. את ראשוני החולקים ניתן למצוא כבר בין הראשונים, וכך כותב הרי"ד (פסקי הרי"ד שבת ל"ט ע"א):

אמר רב נחמן בחמה כולי עלמא לא פליגי דשרי. פירוש דליכא למיגזר חמה אטו אש, ובישול דחמה לא חשיב בישול.

באופן דומה כותב המאירי (שבת ל"ח ע"ב):

ויש לך שלישיית שמונתרת לכתחילה והוא בחמה עצמה וכמו שאמרו בגמרא בפרק חבית קמ"ו ב' נותנין את המים הצוננין בחמה כדי שיחמו מפני שהחמה אין בה תורת בשול.

נראה מדבריהם, שלא כרש"י, שבישול בחמה אינו רק בישול שלא כדרכו, אלא שהוא לא נחשב בישול כלל. מדוע? מנין לנו שבישול הוא רק בישול באש, ובישול בחמה אינו נחשב בישול?

בישול בחמה לא היה במשכן

הקרית ספר (הלכות שבת ט) מציע שהסיבה שבישול בחמה מותר, היא שהבישול שהיה במשכן היה באש:

הנותן ביצה בצד המיחס בשביל שתתגלגל ונתגלגלה חייב, שהמבשל בתולדת האור כמבשל באור עצמה. אבל לא בחמה ובתולדות חמה דבישול לא הוי אלא באור ותולדותיו דהכי נמי הוה בסממני המשכן.

כמוהו, גם הנודע ביהודה¹⁰ סובר שהגדרת הבישול האסור נקבעת על פי הבישול שהיה במשכן:

ואף דלענין שבת ליכא במליחה איסור בישול, היינו משום **דבשבת גמרינן ממלאכת המשכן ובעינן תולדות האור**, ואפילו בחמה מותר בשבת רק בתולדות חמה גזרינן אטו תולדות האור כמבואר במסכת שבת דף ל"ט ע"א.

נימוק זה מבוסס על ההבנה שמלאכות שבת נלמדות מהמלאכות במשכן. הבנה זו מופיעה בכמה מקומות במשנה ובגמרא, כשאת אחד משיאייה ניתן לראות בדברי ר' חנינא בר חמא (שבת מ"ט ע"א):

הדור יתבי וקמיבעיא להו: הא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי? אמר להו רבי חנינא בר חמא: כנגד עבודות המשכן.

האמירה שמלאכות השבת הן כנגד עבודות המשכן אינה רק אמירה סימבולית, אלא יש לה השלכות למעשה. ישנן משניות וגמרות המנסות ללמוד דינים שונים במלאכות שבת מעבודת המשכן.¹¹ באופן דומה, ניתן להגיד כי גם לגבי בישול, הבישול האסור הוא דווקא בישול באור, שכמותו היה במשכן, ולא בישול בחמה.

בישול שאמרה התורה הוא דווקא באש

אלא שגם לפי נימוק הקרית ספר, מוסבר מדוע בישול בחמה מותר בשבת, אבל לא מוסבר מדוע הוא אינו נחשב בישול גם בשאר התורה, כמו בפסח ובבשר בחלב.¹² בשאלה זו התקשה החת"ם סופר (חולין קי"ג ע"ב), ולכן הגיע לנימוק אחר בעקבות דברי תלמידו:

ואמר לי תלמידי הבי"ח המופלג כ"ה יואל סג"ל מק"ק מ"ד, מדכתיב אשר תאפו אפו ואשר תבשלו בשלו ואי ס"ד סתם בישול דקרא כולל גם בחמה או חמי טבריא הרי בשול כזה יכול לבשל גם בשבת עצמו, דמלאכה כעין משכן לא הוה ואיך סתם אשר תבשלו בשלו? אלא על כרחך סתם בישול דתורה אינו אלא באש, וילמוד בישול דפסח לדבשר בחלב מהך ונכון הוא:

תלמידו של החת"ם סופר מתייחס לפסוקים (שמות טז, כג) העוסקים בלקיטת המן בערב שבת:

¹⁰ צל"ח פסחים עד. וכך כתב גם בשו"ת נודע ביהודה תניינא, יו"ד מג.

¹¹ למשל המשניות בצו, קג, וישנן דוגמאות רבות בגמרא.

¹² והנודע ביהודה בשו"ת מסביר מדוע אינו נקרא בישול גם בפסח ובבשר בחלב, ולא נאריך בזה.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ה' שֶׁבִּתּוֹן שֶׁבֵּת קִדְּשׁ לְה' מִקֶּרֶךְ. **אֵת אֲשֶׁר תֹּאפּוּ אִפּוּ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוּ** וְאֵת כָּל הָעֵדֶף הַנִּיחִיו לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֶּקֶר.

בפסוק מופיע הציווי לעם לאפות ולבשל את המן עבור שבת לפני השבת,¹³ ומכאן שאפייה ובישול כאלו אסורים בשבת עצמה. מכאן, שכשהתורה אומרת 'בישול', כוונתה לבישול אסור, שהוא בישול באש, שהרי בישול באש הוא הבישול שהיה במשכן. כלומר, הסיבה שבישול בחמה מותר מהתורה הוא שהבישול שהיה במשכן הוא בישול באור, אבל למדנו מזה שכל מקום שהתורה אומרת בו 'בישול' הכוונה לבישול באש, והדבר משמעותי לבישולים אחרים בתורה, כמו בפסח ובבשר בחלב.

היחוסים תנאים ואמוראים¹⁴ מביין גם הוא, שכל מקום שהתורה אמרה בו בישול, כוונתה לבישול באש:

מכל מקום מצינו שסתם בישול האמור בתורה הוא על ידי האור, כיון שפורש בקבלה בישול על ידי האור, וכן באיל נזיר שנאמר 'זרוע בשלה' מצינו אותן בישול על ידי האור דכתיב ולקח שער נזרו ונתן על האש תחת זבח השלמים, אלמא אותן בישול נמי על ידי האור.

אם כך, עולה שיש כאן הבדל לשוני בין שפתנו ובין שפת התורה. בעוד אנחנו מכנים בשם בישול תהליך של הכנת מזון בכל אמצעי חום, התורה מכנה בשם בישול רק בישול על ידי אש. לכן רק בישול באש יהיה אסור מהתורה, ובישול בחמה יהיה מותר.

החמה אינה מיועדת לבישול

הרב שאול ישראלי, בספרו עמוד הימיני (כז עמוד רפג), מציע נימוק נוסף להיתר בישול בחמה בשבת. על דבריו של רש"י, שאין דרך בישול בחמה, הוא מוסיף שגם אם הייתה דרך בישול בכך כיום, עדיין היה הבישול בחמה מותר:

כי עיקר כוח החמה אינו מיועד לבישול, ומה שמנצלים אותה על ידי המצאה שהיא לגבי בישול, אכתי באופן כללי יש לומר שאין זה מפקיע מהחמה את ההגדרה שאין דרך בישול בכך. ויותר נראה לי שזה הפירוש האמיתי של דברי רש"י שאין דרך בישול בכך, היינו שאור החמה אינו מיועד מעיקר בריאתו לבישול. מה שאין כן בכוח החשמל.

¹³ כך מבינים את הפסוק הפרשנים. וברש"י: "את אשר תאפו אפו - מה שאתם רוצים לאפות בתנור, אפו היום, הכל לשני ימים, ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים, בשלו היום".
¹⁴ ערך חייא, הובא בקובץ שיטות קמאי, שבת ל"ח ע"ב.

נימוקו של רש"י שבישול בחמה הוא אינו דרך בישול, אין כוונתו שאין זו דרך בישול כי אנשים אינם נוהגים כך, אלא אין זו דרך בישול כי החמה אינה מיועדת לבישול. אולי אפשר לסמוך דברים אלו על דברי המאירי ש"החמה אין בה תורת בישול"¹⁵. הרב ישראל מבין שיש הבדל אם מקור החום מיועד לבישול, או שרק מנוצל לבישול על ידי בני אדם. בישול כרוך ברתימת דבר שייעודו לבישול לצורך הבישול, ובישול בדבר אחר אינו נקרא בישול.

סיכום הטעמים להיתר בישול בחמה

לסיכום, ראינו כמה נימוקים מדוע בישול בחמה יהיה מותר:

1. בישול בחמה הוא בישול שלא כדרכו, בישול בשינוי, ולכן יהיה מותר (רש"י והר"ן).
 - בתוך האפשרות הזאת, ראינו את הצעת האגלי טל, שהשינוי הוא שינוי בתוצאת הבישול ולא רק באופן הבישול, ולכן זה אינו השינוי הרגיל שאנחנו מכירים בהלכות שבת, שפטור אבל אסור, אלא שינוי שמותר לכתחילה, וקיים בכל התורה.
 2. בישול בחמה מותר, מכיוון שהבישול שהיה במשכן היה בישול באש, והמלאכות האסורות הן רק מלאכות כעין אלו שהיו במשכן (קרית ספר).
 3. המילה בישול בתורה משמשת דווקא לבישול באש, וממילא בישול בחמה אינו נקרא בישול ואינו אסור (יחסי תנאים ואמוראים).
 4. הבישול האסור הוא רק בדבר שייעודו לבישול, והשמש אין עיקר בריאתה לבישול (עמוד הימיני).
- כעת, משבירנו את הנימוקים השונים להיתר הבישול בחמה בשבת, נעבור ונברר את השלכותיהן של נימוקים אלו על השימוש במכשירי חימום שונים בשבת.

השלכות למעשה

תנור מיקרוגל

תנור מיקרו-גל הוא מכשיר חשמלי המייצר קרינה אלקטרומגנטית לצורך חימום מזון. בניגוד לגופי חימום אחרים, החימום במיקרוגל אינו נעשה על ידי העברת חשמל במתכת עד לחימומה, אלא על ידי הפצה של קרינה אלקטרומגנטית. הקרינה נקלטת במולקולות המים שבמזון ובכך גורמת לחימומו. אם כך, הבישול המתבצע במכשיר המיקרוגל אינו בישול באור, ויש לדון מה מעמדו.

¹⁵ בספר 'טללי שבת' עמ' 320 סמך סברה זו על דברי המאירי.

יש להקדים שבוודאי השימוש במכשיר המיקרוגל בשבת אסור לכל הפחות מדרבנן, שכן מתבצעת בו פעולה חשמלית, והשימוש בחשמל בשבת אסור לכל הפחות מדרבנן.¹⁶ ועדיין, יש לשאלת הגדרתו של הבישול במיקרוגל השלכות במצבי קיצון הלכתיים, כמו באמירה לגוי, חימום אוכל לחולים ועוד. אם נגדיר את הבישול כבישול באש, הדבר יהיה אסור מדאורייתא, ואם נגדיר את הבישול כבישול בחמה או בתולדותיה, הדבר יהיה מותר מדאורייתא ואסור רק מדרבנן. נברר על פי הטעמים שהצגנו להיתר הבישול בחמה, האם בישול במיקרוגל יהיה מותר מאותו הטעם או לא.

לטעם הראשון, שהבישול בחמה הוא בישול שלא כדרכו, נראה שבישול בתנור מיקרוגל יהיה אסור, בדומה לבישול באש, שכן זוהי דרך בישול. כמו כן, גם לטעם הרביעי, שהחמה אינה מיועדת לבישול מעיקר בריאתה ולכן אין בה תורת בישול, נראה שבישול במיקרוגל, שהתהליך בו מיוצר עבור הבישול, יהיה שונה מבישול בחמה ויהיה אסור. לעומת זאת, לטעמים השני והשלישי, שלפיהם רק בישול באש נקרא בישול - אם זה מפני שכך הייתה הדרך במשכן, ואם זה מפני שסתם בישול שאמרה התורה הוא באש - השימוש במיקרוגל יהיה מותר מהתורה, מכיוון שהוא אינו אש.

דוד שמש

דוד שמש הוא מכשיר המשתמש בחום השמש על מנת לחמם מים. המים עוברים בצינוריות שאליהן מרוכז אור השמש, וכך הם מתחממים. הפוסקים חלוקים ביניהם בהגדרתו של דוד השמש - יש הסוברים כי זהו בישול בחמה ויש הסוברים שזה בישול בתולדות החמה. כך או כך, עולה שהחיסום בדוד השמש בשבת אינו אסור מהתורה.

אלא שגם כאן, עלינו לברר לפי הטעמים השונים שהצענו האם טעם ההיתר לבישול בחמה ובתולדותיה מתקיים גם במקרה שלנו. לפי הטעמים השני והשלישי, שלדעתם בישול שאינו באש אינו אסור, בוודאי שבישול בדוד שמש אינו בישול מהתורה. ולטעם הרביעי, שמש אינה מיועדת מעיקרה לבישול, גם בדוד שמש אין זה נקרא בישול, וכך כותב שם הרב ישראלי במפורש.

נשאר אם כן לברר על פי הטעם הראשון, שבישול בחמה אינו נקרא בישול משום שאין בכך דרך בישול, האם הוא מתקיים גם בימינו. האם העובדה שכיום נפוץ מאוד להשתמש בדודי שמש, וזו דרך חימום רגילה של מים, הופכת את הבישול בדוד שמש לאיסור דאורייתא, כבישול באור?

¹⁶ ישנה מחלוקת באחרונים מהי החומרה של שימוש בחשמל בשבת. יש הסוברים שהוא איסור דאורייתא, משום מלאכת מבעיר או משום מלאכת בונה. לעומתם יש הסוברים כי אמנם אין בכך איסור דאורייתא אך הדבר אסור מדרבנן, משום איסור מוליד או משום עובדין דחול. בכל אופן, נראה שלכל השיטות נאסר שימוש בחשמל בשבת, והשאלה היא רק רמת החומרה והמקור לאיסור.

פסיקות האחרונים

נעייך בדברי הפוסקים האחרונים בסוגיות אלו ודומותיהן, ונבחן כיצד הם שקלו את הטעמים השונים שהצענו.

דעת הגר"מ פיינשטיין

הגר"מ פיינשטיין (אורח חיים ג, נב) עוסק בשאלת היתר הבישול בחמה ומציע עמדה משולבת בין שיטת רש"י שבישול בחמה אינו דרך בישול, לבין שיטת הקרית ספר שבישול בחמה לא היה במשכן. לדעתו, הבישול בחמה היה יכול להילמד מהמשכן, כתולדת בישול באור, אם היה בו דרך בישול, אבל הואיל ואין דרך בישול בכך הוא לא נלמד מהמשכן.¹⁷ על סמך הבנה זו, הוא דן לגבי מיקרוגל:

ואם כן בתנור מיקרוגל שטוב לבשל בו כמו באש ממש ואלו שיש להם תנור כזה משתמשים בו יותר מבישול דבאש ומה שלא נתפשטו תנורים אלו עדיין הוא משום דלא מצוי עדיין הרבה תנורים וכשיהיו מצויין ודאי ישתמשו בהם, כולי עלמא דהא הוא יותר טוב, ודאי יש למילף מבשול דאור דהיה במשכן בחשיבות תולדה שהוא לכל הדינים כהאב דבשול על ידי האור לאיסור ולחיוב סקילה וחטאת, לא רק לרש"י והר"ן אלא אף לקרית ספר דהרי לא פליגי כלל לפי מה שביארתי.

על סמך ההבנה שההיתר לבישול בחמה הוא דווקא מפני שהוא בישול שלא כדרכו, מבין הגר"מ פיינשטיין שבישול בתנור מיקרוגל, שיש בו דרך בישול, יהיה אסור מן התורה. החידוש בדבריו, שגם לדעה הלומדת את האסור והמותר מהמשכן, הלימוד הוא שכל מה שהוא דרך בישול יהיה אסור כמו הבישול באש שהיה במשכן, ולכן גם בישול במיקרוגל יהיה אסור כמו בישול באור. ולפי דבריו, יתכן שגם בדוד שמש, הואיל ויש בכך דרך בישול כיום, יהיה אסור מדאורייתא להשתמש בו בשבת.

אלא שעל דברים אלו חלקו רבים מהפוסקים בשתי דרכים - יש שחלקו עליו והבינו שטעם ההיתר בבישול בחמה אינו מטעם שינוי, אלא מאחד הטעמים האחרים. ויש שחלקו עליו והבינו שלמרות שטעם ההיתר הוא מכוח שינוי, עדיין עומד ההיתר בתוקפו במיקרוגל או בדוד שמש.

¹⁷ ולשיטתו הם כלל אינם חולקים, אלא משלימים זה את זה.

טעם ההיתר אינו שינוי

כמו שאמרנו, יש שהסבירו שטעם היתר הבישול בחמה אינו משום שינוי. לשיטות אלה, אפילו אם היום דרך הבישול היא במכשירים שאינם מכוח חום האש, עדיין הבישול בהם יהיה מותר מן התורה בשבת.

השמירת שבת כהלכתה (א הערה קכז) הביא את סברת הגר"מ פיינשטיין, והשיב עליה:

שמעתי מהגרש"ז אויערבך (שליט"א), דהרי בגדים רגילים ודאי לתלות אותם כנגד השמש ללבנם, ואפילו הכי כתב המגן אברהם דטעמא דפטור הוא משום דליבון דומה לבישול, ומוכח מזה דסובר שאפילו אם רגילים בכך גם כן פטור.

כלומר, סובר הגרש"ז שאין ברגילות השימוש בשמש כדי להפוך את הבישול לאסור מן התורה. וכך כותב הגרש"ז גם במנחת שלמה (א, יב):

דאף שכתב רש"י בשבת ל"ט ע"א אהא דמבשל בחמה לכולי עלמא שרי דהוא מפני "דאין דרך בישולו בכך", מכל מקום נראה שגם באופן שכן רגילים לבשל בחמה כמו דוד שמש וכדומה גם כן פטור... ועל כרחך דכוונת רש"י בדברים אלה לומר דאין זה קרוי בישול.

כלומר, הגרש"ז אויערבך מבין שדברי רש"י 'דאין דרך בישולו בכך', אין כוונתם שטעם ההיתר הוא מפני שזה שינוי מדרך הבישול הרגילה, אלא שאין זה קרוי בישול. ונראה שכך הדין הן בדוד שמש והן במיקרוגל.¹⁸

בילקוט יוסף (שבת ג' עמוד קנ) הציע שבישול במיקרוגל בשבת יהיה מותר מהתורה, על פי דעת הקרית ספר שבישול שאינו באש מותר מהטעם שלא היה במשכן:

ולפי זה גם במיקרוגל לכאורה כיון דלא מצינו בישול כהאי גונא במשכן, לא יהיה בזה על כל פנים חיוב מן התורה משום מבשל.

וכן כתב שלשיטת האגלי טל, הסובר שהשינוי בבישול בחמה הוא שינוי בנעשה ולא בעושה, כלומר שתוצאת הבישול היא שונה, נראה שגם במיקרוגל יהיה שינוי. והביא גם את דעת הישיב משה שכתב כך.

אלא שבהמשך דבריו פסק להחמיר בשימוש במיקרוגל אף בחולה שאין בו סכנה, משום שחשש לשיטת הגר"מ פיינשטיין.

¹⁸ בדברי הגרש"ז הוא מביא דיון שהיה לו עם החזון איש לגבי מזלג חשמלי - מכשיר לחימום מים שאינו על ידי חום האש, אלא על ידי חשמל העובר במים ומחמם אותם - ודעתו שמותר מן התורה כי אין זה בישול באש. ונראה שהוא הדין לגבי מיקרוגל.

וכבר הבאנו את דברי הרב שאול ישראלי בעמוד הימיני, שכתב בפירוש שלמרות שהשימוש בדודי שמש הוא רגיל, עדיין אין בו בישול כי עיקר כוח החמה אינו מיועד לבישול. אבל נראה מדבריו, שבמיקרוגל באמת יהיה אסור, כמו שאמר הגר"מ פיינשטיין, כיון שהכח המחמם שבו מופק ומרוכז על ידי האדם ולצרכיו, ולכן יהיה אסור כמו בישול באור.

טעם ההיתר הוא שינוי, ובכל זאת הבישול מותר

ישנם פוסקים נוספים המודים שההיתר לבישול בחמה הוא משום שבישול בחמה אינו דרך בישול, ובכל זאת סוברים שעל אף שיש רגילות בימינו לבשל בדודי שמש ובמיקרוגל, השימוש בהם בשבת יהיה מותר מן התורה.

בשו"ת 'אז נדברו' (א, לד) דוחה את דעת השואל, שכיום כשיש רגילות להשתמש בדודי שמש, שימוש בהם נקרא דרך בישול:

ובעיקר ההנחה שהיום זה דרך בישול אינו נכון, דמה שרגילים בזה בסוג אחד של רחיצה עדיין לא מקרי מצוי, דאם באמת יתחדשו מכשירים כאלו שיבשלו על השמש כמו שמבשלים היום על גז היה באמת לפי האמור חייבים על בישול השמש, אבל זה אינו כאמור.

כלומר למרות שלדעתו אם הייתה רגילות לבשל בחמה היו חייבים בזה מדאורייתא, אין זה המצב היום. אמנם ישנה רגילות להשתמש בדודי שמש, אך שימוש זה הוא רק לחימום מים לרחצה, ולא לבישול שאר הדברים, ולכן עדיין אין זה נחשב דרך בישול. וייתכן שאף לגבי מיקרוגל, הואיל והשימוש בו הוא בעיקרו לחימום מזון ולא לבישול, ואין משתמשים בו כפי שמשתמשים בתנור או בכירה, גם הוא לא יחשב דרך בישול, ולא כמו שאמר הגר"מ פיינשטיין.¹⁹

הרב אשר וייס²⁰ מתייחס גם הוא לדברי הגר"מ פיינשטיין, וטוען שהשינוי בבישול בחמה שונה משאר השינויים, שהוא אינו תלוי בדרך העולם אלא במה שקבעו חכמים:

אך כבר ביארתי את הנלעני"ד, דלעולם אין ולא תהיה מלאכת בישול מן התורה אלא באור ותולדותיו, ושאני "אין דרך בישול" של המבשל בחמה, ממה שאמרו בכל מקום דכלאחר יד וכל דבר שאין דרכו בכך אין בו איסור דאורייתא, דשינוי במעשה האדם תלוי בעצם טבעו לפי המקום והזמן, אבל שינוי במקור החום שעל

¹⁹ הגר"מ פיינשטיין כתב: "וטוב לבשל בו ממש כמו באש ואלו שיש להם תנור כזה משתמשים בו יותר מבשול באש", ונראה שבמציאות טענה זו אינה נכונה, כי המיקרוגל אינו מהווה תחליף לתנור או לכירת גז, ולכן ייתכן שאף הגר"מ יודה שאין דרך בישול בזה.

²⁰ שיעור בנושא "בישול בחמה ותולדותיה בפסח ובשבת ובשאר דיני תורה", פרשת בא תש"ע.

ידו מבשלים, נקבע על ידי חז"ל ואינו תלוי לפי רוח המקום והזמן. וזה כונת המאירי שכתב שם דאין "תורת בישול" בבישול בחמה.

נראה מדבריו, שדרך הבישול אינה תלויה במציאות, אלא בקביעתם של חכמים שאין דרך בישול בחמה. לכן, בישול בדוד שמש או במיקרוגל יהיה מותר מן התורה, גם אם כיום דרך העולם לבשל כך.

סיכום

בחלקו הראשון של המאמר הצגנו ארבעה טעמים להיתר בישול בחמה מן התורה, ובחלקו השני של המאמר דנו בהשלכותיהם של טעמים אלו על השימוש בדוד שמש ובתנור מיקרו גל בשבת:

1. טעם ההיתר הוא משום שבישול בחמה אינו דרך בישול.
 - הגר"מ פיינשטיין הבין בדרך זו שכיום שיש דרך בישול במיקרוגל, הבישול בו יהיה אסור מהתורה.
 - בשו"ת 'אז נדברו' חלק לגבי דוד שמש, וטען שלמרות שהשימוש בדוד שמש רווח היום, הבישול בו הוא רק במים ברחצה ולא מחליף את הבישול באש, ולכן עדיין נקרא שינוי. ונראה שהוא הדין גם במיקרוגל.
 - הרב אשר וייס הבין שהקביעה שבישול בחמה אינו דרך בישול, אינה תלויה בדרך העולם אלא בקביעה שקבעו חכמים מהי דרך בישול. ולכן אף אם דרך העולם לבשל במיקרוגל ובדוד שמש, אין זה דרך בישול מן התורה.
 - גם לשיטת האגלי טל, שבישול בחמה הוא שינוי בנעשה, כלומר בתוצאת הבישול, אין הדבר תלוי במנהג העולם אלא בתוצאה, ולכן גם היום בישול במיקרוגל ובדוד שמש יהיה מותר מן התורה.
2. טעם ההיתר הוא משום שבישול בחמה לא היה במשכן.
 - לפי טעם זה ברור שבישול במיקרוגל ובדוד שמש יהיה מותר בשבת, שאין זו דרך הבישול במשכן.
 - אלא שהגר"מ פיינשטיין הבין שהלימוד מהמשכן הוא שכל בישול שהוא דרך בישול יהיה אסור, כמו שבמשכן בישלו בדרך בישול, ולכן לשיטתו גם לטעם זה השימוש במיקרוגל יהיה אסור מהתורה.
3. טעם ההיתר הוא שהמושג בישול מתייחס רק לבישול באש.

- גם לפי טעם זה ברור שבישול במיקרו־גל ובדוד שמש יהיה מותר בשבת, שאין זה נקרא בישול כלל.
- 4. טעם ההיתר הוא לפי שהחמה אינה מיועדת לבישול.
- כך הבין הרב ישראלי, ועל פי זה הבין שהשימוש בדוד שמש יהיה מותר מן התורה למרות שדרך בישול בכך. אלא שנראה מדבריו שבישול במיקרו־גל, שהקרינה בו מופקת לצורך בישול, יהיה אסור מן התורה כבישול באש.